

Práca v kontexte sociálnej filozofie

ZHRNUTIE

Príspevok sa zameriava na skúmanie morálneho rozmeru práce. Sú hľadané odpovede na otázky, či je pre človeka práca povinnosťou alebo si slobodne volí, či bude alebo nebude pracovať. V kontexte týchto otázok sa príspevok snaží interpretovať prácu v kategóriách sociálnej filozofie akými sú právo na prácu spoločné dobro, vykorisťovanie, egoizmus. Cieľom príspevku je pochopenie transcendentného rozmeru práce v zmysle konania dobra pre iných a zároveň ako prostriedku pre dosiahnutie Nebeského kráľovstva.

→ **KLÚČOVÉ SLOVÁ** – PRÁCA, SPRAVODLIVOSŤ, EGOIZMUS, SPOLOČNÉ DOBRO, TRANSCENDENCIA

STRESZCZENIE

Praca w kontekście filozofii socjalnej

Autor omawia zagadnienie postawy moralnej wobec pracy. Poszukuje odpowiedzi na pytania, czy obowiązkiem człowieka jest pracować, czy praca stanowi jego wolną decyzję. Jednocześnie tekst skupia się na zrozumieniu pracy w kategoriach filozofii społecznej, jakimi są prawo do pracy, wspólne dobro, wykorzystywanie, egoizm. Celem artykułu jest wskazanie na konieczność transcendentnego rozumienia pracy, w którym jest ona środkiem do okazywania dobra względem innych, jak również do osiągnięcia królestwa Bożego.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – PRACA, SPRAWIEDLIWOŚĆ, EGOIZM, WSPÓLNE DOBRO, TRANSCENDENCJA

Sv. Pavol hovorí: Dali sme vám predsa sami príklad, ako máte žiť: nikdy ste nás nevideli zaháľať a priživovať sa na iných. Vo dne v noci sme si tvrdou prácou zarábali na chlieb, aby sme nikomu neboli na ťarchu. Nie že by sme na to nemali právo, ale chceli sme vám dať príklad. A takisto sme vám vždy zdôrazňovali: kto nechce pracovať, nech ani neje! (2 Sol 3, 6-10).

V kontexte s týmito myšlienkami hovorí Ježiš svojim učeníkom:

Preto vám hovorím: Nebuďte ustarostení o život, čo budete jesť, ani o telo, čo si oblečiete. Veď život je viac ako jedlo a telo viac ako odev. Pozrite sa na havrany: nesejú, ani nežnú, nemajú ani komoru ani stodolu, a Boh ich živí. A vy ste o koľko viac ako vtáky! A kto z vás si môže starosťami pridať čo len lakeť k svojmu životu? Ak teda nemôžete ani to najmenšie, čo sa tak staráte o to ostatné? Pozrite sa na ľalie, ako rastú: nepracujú, nepradú; a hovorím vám: Ani Šalamún sa v celej svojej sláve neobliekal tak ako jediná z nich. Keď teda Boh takto oblieka rastlinu, ktorá je dnes na poli a zajtra ju hodia do pece, o čo skôr vás, vy maloverní?! Ani vy sa nezháňajte, čo budete jesť alebo čo budete piť, a nebuďte ustarostení! Veď toto všetko zháňajú ľudia tohto sveta. Váš Otec predsa vie, že toto potrebujete. Ale hľadajte jeho kráľovstvo a toto dostanete navyše (Lk 12, 22-31).

1. Pracovať alebo si nerobiť starosti?

Čo máme teda robiť, máme pracovať alebo si nemáme robiť starosti o to, čo budeme jesť alebo čo si oblečieme. Pavol predsa povedal jasne, kto nechce pracovať, nech ani neje. Práca sa teda u Pavla ako nevyhnutný prostriedok na prežitie. Je predsa logické, že ak nikto v spoločnosti nebude pracovať, ak nebudeme mať čo jesť. Na strane druhej však Ježiš hovorí, že si nemáme robiť starosti o to, čo budeme jesť alebo čo si oblečieme. Boh sa o nás postará. Ježiš nás však nevyzýva k pasivite a apatii, iba poukazuje na naše životné priority. Nebeské kráľovstvo totiž neprichádza cez pasivitu, ale cez aktívne konanie dobra a lásku k blížnemu. Láska k blížnemu sa prejavuje ako milosrdenstvo, ako pomoc pre druhého ako služba blížnemu. Ježiš teda nehovorí, aby sme zanedbávali prácu, ale aby sme prehodnotili naše životné priority a hierarchiu hodnôt. Snaha človeka nemá prioritne smerovať k majetku, bohatstvu. Naša práca má byť prácou, ktorá je zameraná na spoločné dobro, dobro pre druhého, pre celú spoločnosť. Spoločné dobro je znakom prítomnosti Božieho kráľovstva.

V konečnom dôsledku ani odporúčanie sv. Pavla neznamená, že každý, kto nechce pracovať, nesmie ani jesť. Pavol totiž rozlišuje rôzne druhy práce v tom zmysle, ako nás tieto druhy práce dokážu doviesť do Nebeského kráľovstva. Sám Pavol ohlasuje Evanjelium a tým privádza ostatných k nebeskému kráľovstvu. To znamená, že nemusí pracovať v bežnom zamestnaní. Aj napriek tomu Pavol pracuje, aby dal príklad ostatným. Nemusí pracovať, aj napriek tomu pracuje. Aj napriek svojim spirituálnym službám, ktoré ponúka, venuje sa aj fyzickej práci.

Podmienkou pre vstup do Nebeského kráľovstva, aby bol človek spravodlivý. To znamená, že si nerobí nárok na to, čo patrí inému človeku. A zároveň dá inému, čo mu prináleží a patrí. Čo máme teda robiť. Starat' sa o každodenné potreby ako Marta alebo máme počúvať Božie slovo a čakať, čo sa nám pridá?

2. Povaha práce

Aby sme dokázali odpovedať na túto otázku, musíme skúmať, čo je to vlastne práca a čo pre nás znamená. Práca je v kontexte ekonómie a sociálnej filozofie chápaná ako prostriedok pre prežitie človeka a celej spoločnosti. Práca nie je vecou jednotlivca, ale je vecou celej spoločnosti. Ekonómia hovorí o nevyhnutnosti deľby práce, ako sme na to poukázali pri sv. Pavlovi. To zároveň znamená, že človek je závislý na spoločnosti a jej práci. Jediniec nie je, aspoň v súčasných podmienkach, schopný zabezpečiť so svoje životné potreby. Potrebuje ostatných, aby navzájom spolupracovali, pomáhali si, vymieňali svoje produkty. Z toho by sme mohli odvodiť, že človek má povinnosť pracovať. Inak ba v rámci výmeny produktov nemal čo ponúknuť. Zároveň však platí aj to, že niekto môže ponúkať topánky a iný umelecké dielo. A rovnako platí aj to, že v zmysle spravodlivosti, ak chce mať niekto účasť na spoločnom dobre, musí sa podieľať na jeho napĺňaní a zveľadňovaní. V miere, ktorá mu je daná jeho individuálnymi schopnosťami, zdravotným stavom, vekom a pod. A dnes by sme mohli povedať, že aj tým, ako mu to dovoľuje trh práce. Nie sme závislí iba na tom, čo druhí produkujú. Sme závislí aj na tom, či prácu vôbec dostaneme.

Ako sme už povedali, práca nevytvára iba objekty pre našu individuálnu spotrebu alebo potechu, ale vytvára aj spoločné dobro. V zmysle solidarity vytvárame spoločné zdroje, ktoré sú

určené pre všetkých, nielen pre tých čo pracujú, ale aj pre tých, ktorí potrebujú pomoc. Vďaka tomu sa vytvára spoločenstvo, *communio*, v ktorom majú všetci zodpovednosť za spoločné dobro. V tomto spoločenstve jej členovia berú zodpovednosť za to, čo sa deje s inými, aké sú ich životné podmienky a potreby. Spoločnosť vytvorená na základe práce a spoločného dobra je spoločnosťou niektorými autormi nazývaná aj férovou spoločnosťou¹.

3. Interpretácia práce v dejinách

Chápanie významu práce pre spoločnosť a pre človeka sa v dejinách menilo. Rôzne spoločnosti mali rozdielny pohľad na prácu, často až protirečivý. V gréckom a rímskom chápaní bola práca prejavom neslobody. Naopak dnes považujeme prácu za prejav morálnej kvality človeka, za výsledok aplikácie svojej slobody a za snahu o solidaritu a pomoc iným, ktorí sú v núdzi². Arendtová poukazuje na to, že antická spoločnosť chápala prácu ako niečo, čo ponížuje dôstojnosť človeka. Práca človeka je prejavom jeho otroctva, pretože výsledok práce patrí niekomu inému. Pracujúci je v podstate otrok, ktorý musí vykonávať to, čo mu pán prikáže. Slobodný sa naopak venuje napĺňaniu vlastných predstáv o živote, napĺňa vlastný zmysel existencie. Otrok mu v tom pomáha. Otrok produkuje veci dennej spotreby a žije v cykle. Slobodný sleduje budúcnosť seba a obce, produkuje originály, jedinečné objekty, ktoré pripomínajú umelecké diela, neopakovateľné originály a žije v linearite.

Podobne tomu bolo aj v neskorších obdobiach, kedy sa napríklad práca služobníctva vnímala ako práca, ktorá neprodukuje nič smerom k budúcnosti. Vo feudálnom systéme takto fungovali aj poddaný, ktorí podobne ako služobníctvo mali zabezpečiť cyklicky sa opakujúce potreby pánov. Zmena však nastáva v tom, že sa začala odlišovať práca produktívna od neproduktívnej. Produktívna práca vytvárala produkty, objekty, ktoré mohol spotrebovať ktokoľvek, môžeme povedať, že tieto produkty sa stali ponukou. Produkty práce boli ponúkané komukoľvek na trhu,

¹ Cf. J. Jurová, *Sociálna spravodlivosť podľa Johna Rawlsa*, Boskovice 2012, s. 52.

² Cf. M. Lyko, *Rodinné vzťahy podľa princípov sociálneho učenia Cirkvi*, Nitra 2013, s. 46.

neboli určené len pre bohatých. Znamená to, že práca sa stala prejavom slobody avšak slobody, ktorá bola viazaná na spotrebu tovaru a nie morálny rozmer ľudskej existencie. Kto pracoval, ponúkal svoje produkty a mohol získať bohatstvo. V tomto spočíva aj základ kapitalistického spôsobu výroby, myšlienka voľného trhu a podnikania. Veľmi významným faktom v procese produkcie je tvorba nadprodukcie alebo nadhodnoty, ktorá je veľkým lákadlom pre podnikavcov, neskôr nazvaných vykorisťovatelia.

Tento spôsob výroby bol kritizovaný Marxom, ktorý hovorí o tom, že je nespravodlivé, aby existovalo súkromné vlastníctvo, pretože ten, kto vlastní výrobné prostriedky si privlastňuje nadhodnotu a okráda robotníka. Na prvý pohľad veľmi lákavá a revolučná teória je však zo strany Arendtovej podrobená kritike. Podľa nej totiž modernému kapitalizmu nejde o obhájenie súkromného vlastníctva, ale ide o obhajobu možnosti hromadiť majetok a v podstate každá revolúcia, ktorá chcela priniesť spravodlivosť, vždy vyprodukovala skupinu tých, ktorí mimoriadne zbohatli aj napriek tomu, že súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov bolo zrušené³.

Moderná sociálna a politická filozofia však nechápe prácu ako samostatný objekt, ale ju začleňuje do systému výroby a produkcie. Moderná ekonómia chápe prácu cez jej schopnosť produkovať zisk. Človek nevyrába konkrétny tovar, ale podieľa sa na jeho výrobe spolu s množstvom iných ľudí, produkt sa postupne vyrába na rôznych miestach sveta. Nemá osobný vzťah k práci a chápe ju iba ako prostriedok pre získanie peňazí, za ktoré si zabezpečí prostriedky pre uspokojenie svojich potrieb. Práca takýmto spôsobom stráca morálny rozmer a stáva sa iba prostriedkom pre získanie finančných prostriedkov. Práca nie je prostriedkom, ktorým môžeme pomáhať iným, produkujeme spoločné dobro na ktorom máme všetci účasť.

4. Práca v liberálnom kapitalizme

Podobne chápe prácu aj liberalizmus a jeho teórie. Rovnosť ľudí je u Hayeka definovaná iba ako rovnosť v právach nie však rovnosť v nárokoch na pomoc alebo podporu zo strany spoločnosti. V prvom rade je rozhodujúca sloboda, ktorá stojí nad

³ Cf. H. Arendtová, *Krize kultury*, Praha 1994, s. 127-128.

všetkými ostatnými hodnotami a ideálmi. Prioritu slobody zdôrazňuje napríklad aj Nozick v práci *Anarchy, State and Utopia*, kde hovorí o koncepte ultraminimálneho štátu, kde je spoločnosť iba nočným strážnikom zabezpečujúcim poriadok v spoločnosti. Ne je výbercom daní, nestará sa o zdravotný stav obyvateľstva, nestará sa o jeho sociálne zabezpečenie, nestará sa o tých ktorí sú v núdzi. Zabezpečuje iba to, že na súkromný majetok druhého sa nesmie siahnuť. Liberalisticky zjednodušené chápanie práce hovorí o tom, že práca je záležitosťou jednotlivca, je na človeku, či sa rozhodne pracovať alebo nepracovať. Spoločnosť a štát nemajú zabezpečovať podmienky pre to, aby ľudia mali k dispozícii prácu alebo zabezpečovať pracovné ponuky v podobe lákania investorov. Takouto činnosťou totiž štát prekračuje kompetencie a

ako náhle táto idea (sociálnej spravodlivosti) prestane byť obmedzená len na tie služby a zariadenia, ktoré z iných dôvodov musí poskytovať vláda, začne to byť ideálom úplne iluzórnym a každý pokus konkrétne ho realizovať môže ľahko skončiť niečím desivým⁴.

Desivosť sociálnej spravodlivosti alebo jej realizácia podľa Hayeka spočíva v tom, že štát reguluje spoločnosť až do takej miery, že tým, ktorým sa darí berie ich zisk a ich nadhodnotu a následne ju redistribuuje tým, ktorí nie sú schopní postarať sa zabezpečenie vlastných životných potrieb. To je však podľa Hayeka nesprávne, pretože štát je potom v pokušení brať na seba úlohy, ktoré by si mali zabezpečovať ľudia sami. K takýmto úlohám patrí napríklad rekvalifikácia nezamestnaných. Každý človek sa má starať o svoje blaho a k nie je schopní uchytiť sa na trhu práce, tak má sám začať pracovať na tom, aby bol schopný sa zamestnať a postarať sa o seba. Štát zároveň všetky sociálne služby predražuje, pretože sa musí chrániť pred ich zneužívaním. Preto musí neustále byrokraticky kontrolovať, či sú prostriedky pridelené správne a či sú aj správne využívané. Ak sa chce niekto zamestnať či získať dobrú prácu, musí do seba investovať, musí si vziať pôžičku, získať nové vzdelanie a kvalifikáciu a potom vďaka dobrému zamestnaniu splácať dlh.

Realizácia takéhoto modelu je sama o sebe fatamorgánou. Stačí sa pozrieť na realitu našich dní. Zamestnanec v továrni si

⁴ F.A. Hayek, *Právo, zákonodarstvie a svoboda, 2, Fata morgána sociálnej spravodlivosti*, Praha 1994, s. 83.

ledva zarobí na pokrytie základných životných potrieb rodiny, nevládze splácať hypotéku a nie ešte aby platil za kurz, ktorý by mu umožnil nájsť lepšie zamestnanie. Iste v prípade mladých ľudí, ktorí sa pripravujú na svoje budúce povolanie je možné predpokladať, že budú schopní investovať do svojho vzdelania a kariéry. Ale tento model nie je aplikovateľný vo všeobecnosti a vôbec nie na generáciu pracujúcich pred nástupom na dôchodok. Nehovoriac o tom, že ak si študent zoberie pôžičku na vzdelanie, potom nebude ochotný vstupovať do manželstva, pretože nebude schopný postarať sa o rodinu. Bohužiaľ tento trend potvrdzujú aj demografické údaje štatistického úradu na SR, podľa ktorých neustále klesá počet sobášov, odkladá sa vstup do manželstva, trendom sú rodiny s jedným dieťaťom, mladí ľudia odmietajú život vo viacgeneračnej rodine, pretože by boli obmedzovaní rodičmi museli by sa nakoniec o nich postarať. Tým samozrejme nemôžu využiť možnosť, aby sa starí rodičia postarali o deti a rodičia by mohli chodiť do práce.

Liberalizmus priviedol spoločnosť k egoizmu, ktorého výsledkom je stav, že ľudia ktorí pracujú nechcú prispievať do spoločného balíčka, pretože iní nepracujú a iba tento balíček zneužívajú, aby si uchmatli čo najviac. Naopak nepracujúci nechcú ísť do práce, veď štátnej kase je dostatok peňazí, z ktorých môžu pokojne žiť a spoliehajú sa, že sa spoločnosť o nich postará. Odporcovia by mohli namietat', že ak by sme prijali Hayekove odporúčania, tak by sme do akéhoto stavu nikdy nedostali. Ak by sa každý staral o seba a nemohol by sa spoliehať na sociálne dávky a pomoc v nezamestnanosti, správal by sa tak, aby o prácu neprišiel, alebo by sa urýchlene snažil o získanie práce a nepotreboval by sociálny systém a ani podporu štátu. Ako by však vyzerala spoločnosť, keby sa riadila podľa liberálnych predstáv? Dnes sme svedkami kartelových dohôd, ktoré tlačia cenu práce na minimum. Práca nie vzácna, na rozdiel od pôdy alebo nerastných surovín. Práca je nadbytok a pracujúci predávajú svoju prácu pod cenu. Ak by štát nekontroloval trh s prácou ak by sa zamestnávateľia stlačili na neznesiteľné minimum, ako tomu bolo v ranom kapitalizme. V konečnom dôsledku štát kontroluje aj trh s pôdou aj s nerastnými surovinami, udeľuje povolenia na ťažbu, kontroluje množstvo vyťaženej suroviny, ochraňuje špecifické lokality s pôdou a pod. Je potom logické, že štát ochraňuje aj svojich občanov pred ich zneužívaním.

Ako riešenie sa ukázalo vytváranie tzv. sociálneho štátu, ktorý by zabránil zneužívaniu a nespravodlivému zaobchádzaniu s človekom a pohrdaním jeho dôstojnosťou. Myšlienka sociálneho štátu sa dostáva do praxe po II. svetovej vojne. Práve vojna ukázala, že hospodárska kríza a sociálne nezabezpečení pracujúci vytvorili kritickú kombináciu. Ľudia boli natoľko zúfalí, že sa nechali ovládnuť ideológiami, ktoré im sľubovali definitívne riešenie ich problémov pričom iných obviňovali zo zodpovednosti za daný stav.

5. Sociálny štát

S nástupom myšlienky sociálneho štátu sa samozrejme dostáva aj práca do nového svetla, dostáva nové prívlastky. Sociálny štát nevidí prácu jednoduchou optikou produkcie predmetov a nadhodnoty, ale vidí prácu v kontexte spoločenskom, teda v kontexte významu práce pre spoločnosť a jej príspevok pre spoločné dobro. Zmena chápania významu práce je daná práve tým, že sa od chápania práce ako zdroja zabezpečenia vlastného živobytia alebo vlastného bohatstva, prechádzame k práci, ktorá je prostriedkom zabezpečenia dobra aj pre iných. Myšlienka sociálneho štátu je naplnením toho, po čom kresťanstvo volalo už dlhšie. Sociálne encykliky pápežov jednoznačne poukazujú na sociálne chápanie práce⁵. Práca, ako sme uviedli na začiatku, je prostriedkom pre zabezpečenie všeobecného dobra.

Sociálny štát je spojený s myšlienkou národného štátu, národná ekonomika organizuje prácu a snaží sa zabezpečiť pre svojich občanov dostatok prostriedkov na ich dôstojný život. Do tohto modelu štátu však vstupuje globalizácia, ktorá mení spôsob fungovania národných štátov. Globálny kapitál berie štátu možnosť zabezpečiť adekvátne fungovanie spoločnosti, vydieranie zo strany globálneho kapitálu núti národné štáty prispôbiť sa ich podmienkam. Tento stav poukazuje na prevrátenie hodnôt, zmenu v hierarchii, o ktorej sme hovorili na začiatku. Na vrchole hierarchie hodnôt stojí zisk, ktorému je podriadené všetko, dokonca aj ľudská dôstojnosť. Práca sa opäť stáva nástrojom vykorisťovania a vydierania, štát sa snaží zabezpečiť prácu pre

⁵ Cf. Ján Pavol II, *Laborem exercens*, in: idem, *Sociálne encykliky*, Trnava 1997.

občanov, no v konkurencii s globálnym kapitálom nedokáže zabezpečiť podmienky na dôstojné prežitie svojich občanov.

6. Transcendentná povaha práce

Míňame viac, ako produkujeme. V globálnej spoločnosti práca nie je určená k tomu, aby sme zabezpečili dostatok prostriedkov na dôstojný život, práca je určená na to, aby sme mohli viac spotrebovať. Práca v globalizovanej spoločnosti nie je určená na to, aby sme sa podieľali na tvorbe spoločného dobra. Spoločné dobro je mrhaním prostriedkami.

Môžeme skonštatovať, že jediným akceptovateľným prístupom k práci z hľadiska politiky, je sociálny štát s presne určenými pravidlami. Realita však ukazuje, že po sociálnom štáte nastupuje globálny kapitál, ktorý nás vracia späť k liberalizmu. Nie však cez doktríny, ale cez nové nastavenie pravidiel. Jediným východiskom je akceptovať chápanie práce ako nástroja na zabezpečenie spoločného dobra, ktoré dáva práci zmysel a dáva jej aj transcendentný rozmer, pretože privádza človeka k Nebeskému kráľovstvu. Zmysel práce a ľudského snaženia, ale aj fungovania ľudskej spoločnosti totiž slúži k rozvoju hodnoty ľudskej osoby a rodiny⁶. To je priorita ľudského snaženia, to je transcendentný rozmer ľudskej práce a jej zacielenie k budovaniu Božieho kráľovstva.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Arendtová H., *Krize kultury*, Mladá fronta, Praha 1994.

Biblia, SÚCM, Rím 1995.

Hayek F.A., *Právo, zákonodarství a svoboda, 2, Fata morgána sociální spravedlnosti*, Academie, Praha 1994.

Ján Pavol II, *Laborem exercens*, in: idem, *Sociálne encykliky*, Trnava 1997.

Jurová J., *Sociálna spravodlivosť podľa Johna Rawlsa*, Vydavateľstvo František Šalé – ALBERT, Boskovice 2012.

Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2008.

Lyko M., *Rodinné vzťahy podľa princípov sociálneho učenia Cirkvi*, UKF, Nitra 2013.

Nozick R., *Anarchy. State and Utopia*, Blackwell, Oxford 1999.

⁶ Cf. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, Trnava 2008, s. 187.